

Közérdekű vagy közhasznú?!

Sokan, sokszor, sokat írtak-beszéltek már a közérdekű információról, és tették le a voksukat a „hogyan kell csinálni” témájában. „Szakirodalmunk” sajnos mindeddig adós maradt a tartalom definíciójával és elméleti megalapozásával. Ezen sajnálatos állapot feletti hiányérzetem miatt, a gyakorlati munkából származó tapasztalatok birtokában megkísérlem egy rövid elméleti összefoglalóba sűríteni azokat az „alapokat”, amelyek hiányoznak vagy szétcsodródtak.

*

Először is két, egyelőre szinonimaként élő fogalmat kell megkülönböztetnünk egy harmadik, még nem igazán közismert fogalomtól. Az egyik a *közérdekű-közhasznú információ*, a másik a *köznapi információ* kifejezés.

Lényegében közhasznú minden olyan információ, amely emberek nagy tömegű csoportjainak (vagy akár az emberiségnek) praktikus szellemi és testi létezéséhez szükséges. Például a napi hőmérséklet ismerete közhasznú információ, hiszen az emberek nagy csoportjának (például egy tájegység, ország lakói) egész napi vagy csak egy adott időintervallumon belüli viselkedését (melegen öltözködöm...) meghatározza. Ehhez a viselkedéshez a köznapi információ nyújt segítséget (mit vegyek fel, hogyan kell kötni a nyakkendőt stb.), megnevezéséből is következik, hogy azon haszoninformációk összessége, amelyek az emberek kisebb csoportjának biológiai, társadalmi, gazdasági életvitelének optimális beállításához és szintentartásához szükségesek.

Könyvtári szemszögből a köznapi információkérés a referenzkérdés egyik speciális, egyelőre tájékoztatási segédeszközökkel roszszul ellátott fajtája. Ez utóbbi az, aminek hiányát vagy csak hézagos csordogálását látva, egyre több könyvtár próbálkozott és próbálkozik rendszerezésével, feltárással és szolgálta-

tásával „újdonságként”, a nyolcvanas évek közepétől.

A köznapi információról

Maga az információ három, bizonyos ponton egymást fedő ismeretágra bontható. Az első a *helyi*, a második az *általános*, mindenki számára egyaránt érdekes, a harmadik pedig az *„átlapolt” információk* köre. A sokágú ismeretigény, a sok szempontú keresést igénylő kérdések megválaszolása hagyományos módszerekkel egyre nehezebb, így – legalább az információk megfelelő tálalásához – a számítógép szintén nélkülözhetetlen. Igaz ez bármelyik ágra, de főként a harmadikra, amely kifejezetten erre épít.

A fő információtipusok nagyjából városi szintig „futnak” együtt. Itt még megfelelő mennyiségű anyag állhat rendelkezésre külön-külön is, ami az elkülönítést még lehetővé teszi. „Lejebb” viszont az általános információk maradnak szinte egyeduralkodók a helyi információk szűk köre és gyakran gyors kiismerhetősége, köztudott volta miatt (például a falusiak nagyon jól tudják, hogy mikor van nyitva a bolt, mikor rendel az orvos stb.).

Helyi információk. A köznapi információknak ez a formája egy adott hely (város, község), körzet állampolgári vagy biológiai szükségéből eredő napi igényeit elégíti ki. Az ilyen típusú (referenz-) kérdés sajátossága az, hogy a rá adandó válaszok – az esetek legnagyobb részében – faktografikusak. Naprakészen tartásuk nélkülözhetetlen lenne, tartalma gyorsan változik (személycserék, költözések stb.), mégis ez az, ami az adatközlés és -frissítés hazai (rossz) gyakorlata miatt nehezen megoldható. Ennek ellenére vagy éppen ezért is ilyen típusú információt hordozó dokumentumokat érdemes különgyűjteményként (téma, lefűzött

mappa stb.) az érdeklődők számára közvetlenül hozzáférhetővé tenni. Mégsem ezt érzem a helyi információs szolgáltatás egyedül üdvöztető útjának. A könyvtár ugyanis – definíciója szerint – az általa gyűjtött dokumentumokat nem csak tárolja és közvetíti, hanem fel is tárja: dokumentumokon kívül információt is szolgáltat. Így a megszerzett anyag legnagyobb része – szempontunkból – „szószátyár”, mi több, bizonytalan, mivel nem az „illetékes” helytől kapja meg a kérdező a közvetlen, személyre szabott választ, hanem egy közvetítő szervén keresztül, és végül mégis csak az ügyben illetékes intézményhez kénytelen küldeni az érdeklődőt. Például, ha valaki rendszeres szociális támogatásban szeretne részesülni, az esetleg a helyi tanács szociális osztályától kapott anyagból erről sok mindent megtud, de a pontos felvilágosítást úgyis a tanács illetékes ügyintézőjétől fogja megkapni (nyilván naprakészen).

Tehát érdemes ugyan az ilyen – viszonylag bőbeszédű – dokumentumokat gyűjteni, de valójában ezekből csak a működési információkat érdemes és kell „kinyerni.” Ezeknek a „mit, mikor, hol” klasszikus kérdéshármasára kell választ adniuk. Például kár időt és energiát pocskélni az OTP valamennyi hiteléről szóló

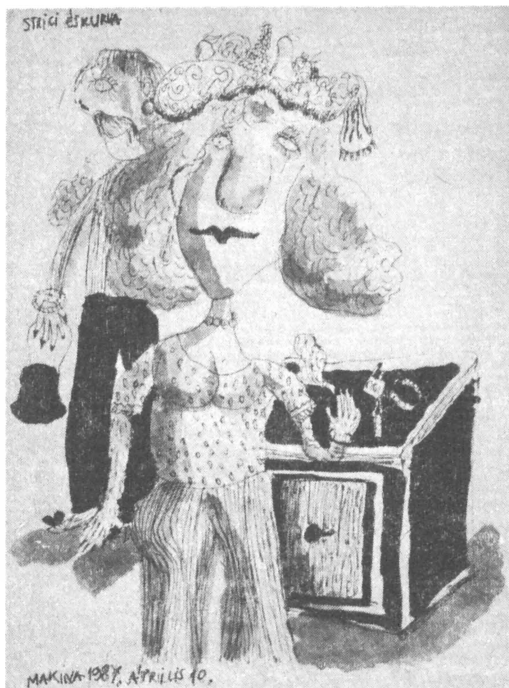
információk beszerzésére, amikor elég csak annyit tudni, hogy az érdeklődőt pontosan hol, mikor tudják erről tájékoztatni (nyitva tartás, cím, telefonszám, esetleg ügyintéző).

Van még egy – számunkra rossz – tulajdonsága ennek az információtípusnak: az adott hely, helység csaknem valamennyi lakójának mindig kezeügyében kell lennie. Igaz, a könyvtár bővebb információt tud nyújtani, de ezt csak nyitvatartási idejéhez és gyakran dokumentumaihoz kötötten. Ezt a problémát csakis egy helyi információs adattár többszöri ki- és közreadásával lehet megoldani.

Még egy dolog: a legtöbb, már létező információs iroda (vagy szolgáltatás) szinte csakis helyi információkkal foglalkozik, hiszen ez az az információtípus, amely nem feltétlen igényli a dokumentumhátteret.

Általános információk. A köznapi információnak ez a megjelenési formája a helyhez kötött biológiai, társadalmi, gazdasági információk („emberi teljesség”) körére terjed ki. Ugyanúgy választ kell tudni adnia a „házi” kérdésekre (például hogyan lehet otthon olcsón kifényesíteni az aranygyűrűt), mint esetleg az intim, sokszor csak felületesen érintett biológiai problémákra (szex szülés után). Jellegzetessége (legalábbis számunkra) az, hogy míg a helyi információk esetében konkrét adatot kell közölni, itt leginkább csak a kérdés megválaszolásához szükséges adatot tartalmazó forrást lehet megjelölni. Ezután a faktografikus adat (amely lehet, hogy az utóbbi esetben nem is annyira faktografikus) megtalálása már csak olyan „dokumentumbázis” kérdése, amilyenekkel a legtöbb könyvtár rendelkezik (például a nyakkendőkötésről az *Ez a Divat* 1985. évi 1. számának 58. oldalán található leírás). Ugyanakkor bizonyos esetekben nem tekinthetünk el a konkrét adat „forrásként” való közlésétől. Erre akkor kerül sor, ha – mondjuk – hirdetésből szűrhető ki, és rendkívül rövid az információ (például a sportpályaépítéshez szükséges vörös salakot a 2. sz. Volán Vállalattól lehet, fuvarral együtt, beszerezni). A köznapi információnak ez az ága szinte kínálja a központi feltárás és terjesztés lehetőségét. Nem véletlenül jelent és jelenik meg a hagyományos könyvtári kiadványtípusok sokasága (ajánló és témabibliográfiák, Praktéka-bibliográfia stb.).

Mindezek ellenére az általános információ „feltárása” nem a klasszikus címleírásokat és annotációt tartalmazó kiadványok feladata. Sokkal jobb a nyelvileg legrövidebben kifejt-

hető közlési forma. Ez többféleképpen jelenik (jelenhet) meg: például a *Tudja-e hogy kérheti?* ajánló bibliográfiai sorozat egyes darabjaiban a hagyományos annotált „fóresz” mellé, sőt elé került a mutatórész, amely a célinformációk gyors kiválasztását és a források pontos megtalálását teszi lehetővé.

A tájékoztatóapparátus viszonylagos bősége jelzi: az általános információ valahol nagyon közel van a más típusú referenzkérdésekhez. Feltárása már korábban is folyt, csak akkor még nem volt „neve”, egyszerűen csak hasznos volt (például bizonyos jogi kérdésekre választ adó források stb.). Katalógusok épültek, s épülnének most is, ha lenne esetleg ilyen központi szolgáltatás – ám ezen, úgy tűnik, túllépett az élet. Legtöbbször ugyanis lehetetlen egy, legfeljebb három tárgyszóba sűríteni az információtartalmat (a mindig ismétlődő „bibliográfiai leírásról” nem is beszélve...), leginkább ezek sokszorosára van szükség. Az ETO-hoz hasonló hierarchikus rendszerekről már szót sem érdemes ejteni, hiszen ezek a könyvtárúgynek és a köznapai információ feltárásának kihalásra ítélt masztodonjai.

Egy biztosnak látszik: az általános információ közlésnek nagyon közel kell állnia a mindennapi beszélt nyelvhez, külön-külön is értelmes, visszakeresésre alkalmas egységeinek pedig egyszerre, együtt kell szerepelniük az érthetőség miatt. Ilyen például az egyszerű bővített mondat: „biológiai növényvédelem lóterű ellen = *Kertészet-Szőlészet*, 85/8-13. l.”. Előttünk a teljes információ és a forrása – többre úgy hiszem, nincs szükség. Ezzel kell valamit kezdeni, mert ezt a felhasználó is érti. „Ráengedve” például a számítógépet, sok ilyenből kötetkatalógust gyárt (mennyivel olcsóbb, mint a cédulasokszorosítás), az elképzelhető keresőképeknek (biológiai, növény, lóterű) megfelelően elforgatva a mondatot (KWIC-index), vagy kiemelve belőle a sor elejére az egyes szavakat (KWOC-index).

A lehetőségek korlátlanok. Mindenesetre már látszik, hogy a helyi információk „háziasságával” szemben az általános információ „intézményes”: megfelelő dokumentumbázis nélkül csak pusztá lehetőség, üres ismeret.

„Átlapolt” információ. A közérdekű információ harmadik, mind ez ideig csak általam emlegetett formája, amelyhez szinte nélkülözhetetlen a számítógép. Lényegében ez nem más, mint önismereti tesztek, „testhez álló” programok stb. összessége. Közös ismertetője-

gyük, hogy „papírról”, azaz valamilyen könyvből, folyóiratból indulnak és a számítógép (valamint az emberi agy) nyújtotta lehetőségeket a legmaximálisabban kihasználják. Valójában speciális adatközlő (és megfizettethető) szolgáltatás keretében találkozhat velük a felhasználó. Például túráshoz a legkedvezőbb útiterv összeállítás (napi kilométer, nevezetességek, szállási lehetőségek, legolcsóbb megoldások). Ehhez csupán egy keretjellegű működtetőprogramra van szükség, amelyben az adatokat cserélgetve, mindig az adott kérdésnek megfelelő informálás történik. Alapanyagul természetesen az utikönyvek szolgálnak, amelyekből a szükséges információkat a gépbe kell juttatni. Így létre lehet hozni felvidéki túra, déldunántúli túra stb. adathalmazokat, amelyeket a működtető programba behíva „megdolgozhatunk”.

Ugyanígy gyermeknek utónevet is ajánlhatunk a kérdező nevének és kéréseinek megfelelően a gép segítségével (a működtető algoritmus felállításához az *utónévkönyv* és néhány hangtani dolgozat szolgálhat alapul). Mint a példák közül is kiderül, ezek már olyan szolgáltatások, ahol az információ átépült, célszerűbbé

vált. Úgy érzem, hogy valójában így lehet a számítógépet közelebb hozni a hétköznapi emberéhez, és a szintézisre képtelenek számára is valamilyen módon hasznosíthatóvá tenni a könyvekben, folyóiratokban tárolt emberi tudás egy részét.

Következtetések

A köznapi információ röviden felvázolt három „ága” szorosan összefügg (főként az első kettő), egymástól elválaszthatatlan. Általános információ az, ha megmondjuk, hogy melyik újságban írtak arról, mi a „kilépett” munkakönyvi bejegyzés következménye. Helyi lesz belőle, ha esetleg azt is hozzátesszük, hogy a népfront jogásza minden kedden 17-től 19 óráig a TIT klubhelyiségében ingyenes jogi tanácsadást tart. Ebből is kiviláglik, hogy a köznapi információt lehetőség szerint olyan intézménynek kell szolgáltatnia, amely képes kielégíteni az általános információs központtal szemben támasztott igényeket, valamint megfelelő dokumentumbázissal is rendelkezik.

Mindenre mégsem kell azért vállalkoznia a könyvtárnak. Nem szabad ugyanis a lakossági „tájékoztató intézmények” funkciózavarából eredő információhiányt pótolandó és sajátosságainak nem megfelelő profilt kialakítani. Nem lehet elégszer hangoztatni: a közművelődési könyvtár dokumentumok gyűjtésére, fel-

tárására és lakossági szolgáltatására rendelt intézmény, nem programszervező, munkaerő-közvetítő stb. iroda. Ennek megfelelően kell megválasztania a köznapi információs tevékenységet. Legyen ez „folyóiratos, könyves, köznapi tékás, kivágatos”, de semmi esetre sem típusidegen, kegyelemkenyérért „stricsháló”.

A könyvtár köznapi információi mindig szekunder jellegűek! A helyi információ esetében primer a tanácsi tisztviselő naprakész közlése, az általános információ esetében pedig a kezelőorvos személyre szóló tanácsa.

S ha a könyvtár megmarad a maga „kaptafájánál”, a lakossági ellátásról sem szabad megfeledkeznie. Sokan úgy vélik ugyanis, hogy a termelő vállalatoknak nyújtott információs szolgáltatások árából a csökkenő költségvetést tartósan ki lehet egészíteni. Könnyen bebizonyítható az ellenkezője, annak ellenére, hogy a hasonló munkát végző szakkönyvtárak „némileg” drágábbak (de „fittebbek”, gazdagabb a kínálatuk). Egy-két év múlva a közművelődési könyvtár nem lesz igazi konkurencia a számukra.

Inkább a lakosság felé kell fordulni, nekik kell bebizonyítani, hogy a könyvtár nem csak a „magashomlokúak” szórakozóhelye, úri passzió, hanem mindenki számára hasznot hajtó, mindenkinek a maga eszközeivel segíteni akaró és segíteni tudó intézmény.

Szeifert Dezső

Lapozgató

Középiszkolás korú fiatalok olvasási kultúrájáról készített pillanatfelvételt *Nagy Artila* a *Kultúra és Közösség* 1988/5-ös számába „...*Mert keresik az életük értelmét?*” címmel. A több évtizedre tervezett olvasásszociológiai vizsgálatok közül ez a második, amelyet az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központban elvégeztek, ezer fős minta és országos jellegű adatfelvétel alapján. (A kutatásokat – mint mindig – az anyagiak hiánya késleltette.) A vizsgálatból kiviláglik, hogy a helyzetkép egy 1968-as vizsgálat hasonló adataival összevetve előnytelenül változott: az olvasás, más intellektuális tevékenységekkel együtt (színházlátogatás stb.) háttérbe szorult, s a fia-

talok szabadidős tevékenységében a legnagyobb helyet a társas együttlétek különböző formái foglalják el. Az olvasást erősen motíválja az az iskolatípus is, ahová a tanulók járnak. A legigényesebb csoportot a gimnazista lányok, a legkevésbé szerencsést a szakmunkás-tanuló fiúk alkotják, általánosságban pedig megállapítható, hogy bár egy kisebbség részéről az intellektuális igények növekedése figyelhető meg, a többségre a szórakoztató művek iránti érdeklődés a jellemző. Az olvasmányok kevésbé nyújtanak már magatartásmintákat, kevésbé igazítanak el az élet gondjaiban, mint a TV és a video.

(A. R.)